

STORFURSTENDÖMET
FINLAND

STATSLIVETS UTVECKLING

1809—1917

Av professor Sven Lindman

När Z. Topelius i ett ryktbart föredrag på 1840-talet uppställde frågan: "Äger det finska folket en historia?", utmynnade hans svar på detta spörsmål i ett hävdande av att det först varit genom skilsmässan från Sverige 1809, som förutsättningar skapats för en nationell historia i sträng mening. Finlands folk måste först bliva, såsom Alexander I:s ofta citerade ord lydde, "upphöjt bland nationernas antal", för att kunna tillerkännas en egen historia. Huru vi än vilja ställa oss till Topelius' slutledningar, kunna vi i varje fall konstatera, att det var året 1809, som — det tragiska i lösryckandet från Sverige till trots — gav Finland betingelser för ett eget statsliv. Grundvalen för detta lades vid Borgå lantdag, d. v. s. det möte av Finlands ständer, som ägde rum i Borgå under tiden mars—juli 1809. Händelserna vid Borgå lantdag ha på finländskt håll, förklarligt nog, städse framställts i ett i viss mån idealiserat ljus, medan å andra sidan en rikssvensk historiker sådan som Harald Hjærne betecknat detta möte — som försiggick innan Fredrikshamnshfreden ännu hade slutits — såsom ett landsförrådiskt tilltag. De från finländsk sida medverkande i 1809 års avgöranden försvarade sig efteråt med att Finlands erövring vid denna tidpunkt varit ett ofrånkomligt faktum, som endast saknat den

formella bekräftelse som fredsslutet skulle innebära, att vidare de nya maktägarna i Sverige efter statsvälvningen — såsom Carl Johan Walleen en gång tillspetsat uttryckte saken i ett brev till biskop Tengström — visat lika litet intresse för den finländska nationen som för invånarna i Kina, och att man följaktligen i Finland funnit det obetänkt att störta landet i de oberäkneliga olyckor, som en avvisande hållning till Alexander I:s försonliga politik hade inneburit. Den följande tidens politiska utveckling tycktes ge detta ståndpunktstagande rätt. Självfallet hade omdömena även i Finland utfallit helt annorlunda, om, låt oss säga, Sveriges deltagande i kampen mot Napoleon hade medfört Finlands återvinnande.

I varje fall var det, under rådande förhållanden, händelserna vid Borgå lantdag, som blevo avgörande för Finlands konstitutionella ställning under en lång tid framåt. Viktigast var här den försäkringsakt kejsar Alexander utfärdade den 27 mars 1809, en akt vars kärnpunkt utgjordes av följande ord:

”Sedan Vi — — tagit Storfurstendömet Finland i besittning hava Vi härmed velat bekräfta och stadfästa Landets religion och grundlagar samt de privilegier och rättigheter vart och ett stånd i synnerhet och alla dess inbyggare i gemen hittills enligt Konstitution åtnjutit, lovandes att bibehålla alla dessa förmåner och författningar fasta och oförtryckta i sin fulla kraft.”

När långt senare de ryska anloppen mot Finlands autonomi togo vid, gjorde man på ryskt håll gällande, att dessa ord blivit vantolkade i Finland; det hade icke alls varit Alexander I:s mening att ge Finland *poli-*

tisk självstyrelse. Att likväl just detta varit avsikten måste anses stå utom allt tvivel. I ett sekret reskript år 1810 till generalguvernören greve Steinheil uttryckte sig Alexander med all önskvärd tydlighet på denna punkt:

”Vid ordnandet av Finlands förhållanden har min avsikt varit att giva detta folk politisk tillvaro; så att det icke må anse sig såsom av Ryssland erövrat, utan förbundet med detsamma genom sin egen uppenbara fördel; därför hava icke allenast dess borgerliga, utan även dess politiska lagar bibehållits.”

En av orsakerna till denna den ryske kejsarens generösa hållning var utan tvivel, att de svenska grundlagar, vilkas giltighet i Finland han bekräftat — regeringsformen av 1772 och ”Förenings- och Säkerhetsakten” av 1789 — gävo monarken en mycket betydande makt. Ständerna behövde icke ens sammankallas på bestämda tider, och den vidsträckta s. k. ekonomiska lagstiftningsmakten och rätten till lagförklaring gävo monarken en brukbar ersättning för den lagstiftning, som skulle ske med ständernas medverkan. Om icke Gustav III och Gustav IV Adolf visat, att de svenska grundlagarna gävo regenten en dominerande position i statslivet, hade Alexander säkerligen icke låtit Finland behålla den svenska konstitutionen. Så paradoxalt det än låter, var det således Gustav III:s och Gustav IV Adolfs strävan att utvidga sin makt och tränga riksdagen tillbaka, som Finland på visst sätt hade att tacka för att det icke helt enkelt blev en rysk provins, utan fick föra en låt vara begränsad statlig tillvaro.

När det nu gällde att i Finland tillämpa de från Sverige övertagna grundlagarna, ställdes man omedelbart

inför ett viktigt problem. Hur skulle den centrala styrelsen och förvaltningen samt den högsta rättsskipningen ordnas i ett land, som givetvis icke hade några egna motsvarigheter till de centrala instanser, vilka funnits i det gamla svensk-finländska rikets huvudstad, och vars monark icke ens vistades i landet? Saken ordnades så, att de befogenheter som tillkommit de svenska kollegierna överlämnades åt ett inhemskt högsta styrelseverk, kallat först "Regeringskonseljen för Storfurstendömet Finland", senare *Kejsarliga senaten för Finland*. Denna institution åvälvdes även uppgiften att i kejsaren-storfurstens namn vara högsta dömande myndighet, och till detta kom att monarken efter hand av praktiska skäl på senaten överflyttade avgörandet i många sådana frågor, som konungen under den svenska tiden själv hade handhaft. Senaten var uppdelad på ett "justitiedepartement", som var högsta domstol i rättegångsmål, och ett "ekonomiedepartement", som fungerade såsom högsta styrelseverk och därjämte var sista instans i administrativa mål. Ordförande i senaten var *generalguvernören*, vanligen en rysk man. Till generalguvernörens åligganden hörde emellertid ej blott att taga befattning med den civila styrelsen utan även befälet över all i Finland förlagd militär, såväl inhemska som ryska. De finländska ärenden, som gingo ända fram till kejsaren, föredrogos inför denne av en statssekreterare, senare kallad "ministerstatssekreterare". Denne var i motsats till generalguvernören i regel en finländsk man. Bland de många framstående männen på denna post bör särskilt nämnas dess förste innehavare, greve Robert Henrik Rehbinder.

Ända fram till 1863 var det senaten, som var den

centrala faktorn i Finlands statsliv. Ständerlantdagen sammankallades icke alls. En av orsakerna härtill var av allt att döma den förändring i Alexander I:s politiska åskådning, som försiggick efter 1809. En viss läggning för mystiskt färgad religiositet i förening med bitterheten över revolutionära sammansvärjningar och stämplingar kastade honom efter hand i armarna på den reaktionära åskådning, som efter Napoleons fall hade utbredd sig i Europa. Det väcktes hos honom en stark misstro till de reformvänliga strävanden, som han förut gynnat. Under hans efterföljare Nikolai I, som ju var en furste av sällsynt konsekvent reaktionär läggning, vågade man icke ens tänka på lantdag i Finland. Man gjorde sig här så liten och obemärkt som möjligt; det kunde sägas, att man försökte bevara författningen okränkta genom att så litet som möjligt tala om den. "Från Finland får ingenting höras, varken gott eller ont", yttrade generalguvernören, furst Menschikoff. I sitt memoarverk "Från sex årtionden i Finland" har August Schauman karakteriserat den stämning, som då rådde i landet, med följande ord:

"Om det fanns ett nationalmedvetande, så icke stod detta ännu på någon fast botten och icke uppbars det av någon modig förtröstan till framtiden. Stolthet över att vara 'upphöjd bland nationernas antal', det vågade man visst icke hysa; man levde uti en period av beständig fruktan. Man fann, tror jag, för rådligast att, när det gällde framtiden, tänka och ännu mera tala så litet som möjligt... Lantdag, ständer — därom talades icke annorlunda än om historiska begrepp, hörande till det förflutna. Grundlagar, ännu gällande, om också då och då skjutna åt sidan, visste man sig äga; men dessa betraktades ungefär som en inläst skatt, en vördnadsbjudande relik, vid vilken icke

borde få röras och om vars innehåll en allmännare kännedom icke kom i fråga. Talades det om statssaker, så gällde det vanligen anmärkningar och missnöje över någon administrativ åtgärd."

Styrelsen i Finland hade alltigenom karaktären av ett ämbetsmannavälde — bland vars representanter en imponerande gestalt reser sig över mängden, friherre Lars Gabriel von Haartman, "hans förskräcklighet" kallad — men det bör icke glömmas att rättssäkerhet rådde, att 1734 års svenska lag var gällande, och att även de svenska grundlagarna i stort sett respekterades, även om tolkningen av dem pressades till det yttersta till monarkens förmån. Icke heller bör man glömma, att det var under denna tid som de stora namnen i Finlands kulturella och litterära 1800-talshistoria framträdde, Runeberg, Snellman, Lönnrot, Castrén, Fredr. Cygnaeus, Nervander, Nordström m. fl.

Det censursystem, som rådde, kunde icke hindra att frisinnade politiska idéströmningar även under denna tid trängde in i landet och stundom t. o. m. togo sig uttryck i offentligheten. Redan 1821 hade Adolf Ivar Arwidsson i Åbo Morgonblad entusiastiskt fört tryckfrihetens och den ekonomiska liberalismens talan, och under de följande årtiondena finna vi vid olika tillfällen liberala ansatser i tidningspressen. När på 1850-talet den skandinavistiska rörelsen fick avläggare även i Finland, förbands denna riktning gärna med vissa liberala idéer, låt vara ofta av något diffus beskaffenhet. Ett verkligt liberalt genombrott, förknippat med ett konstitutionellt nyvaknande, skedde emellertid, åtminstone i yttre mening, först under 1860-talets första år. Detta genom-

brott hade förberetts av det systemskifte, som Alexander II:s tronbestigning 1855 hade medfört. Den nya regimen hade lett till att det byråkratiska trycket slappnat, och reformlöften hade givits. Men det var först 1861, som kejsaren förmåddes att giva en bestämd utfästelse om ständernas sammankallande. Detaljerna i den händelseutveckling, som förde fram till detta löfte, kunna ej här beröras; det bör blott nämnas att denna tid visar en politisk aktivitet av tidigare oanad omfattning. "Det var som om med ens alla dammar brustit", säger en skildrare. "Skillnaden mellan den stämning som rådde i landet 1861 och den passiva stiltje, som ännu blott några år tidigare snart sagt oföränderligt levat kvar över samhället, är utomordentlig, och det är som om ett väldigt avstånd i tid skilde generationen av 1861 från dem, som ännu fem år tidigare ostörda fått länka landets öden."

De närmast följande åren kännetecknades av en optimism rörande möjligheterna till konstitutionell och social utveckling i frisinnad riktning, som efteråt betraktad ter sig på samma gång medryckande och icke så litet verklighetsfrämmande. "Nya år!", skrev Helsingfors Dagblad nyårsdagen 1863, "... Du skall giva oss pressfrihet, trosfrihet, näringsfrihet, handelsfrihet, bankfrihet. Du skall reformera våra lagar och våra fängelser. Du skall utdika våra kärr och chaussera våra vägar. Du, Du..." Verkligheten skulle icke i allo motsvara förväntningarna. Den sent omsider sammankallade lantdagen, 1863—64 års lantdag, utförde ett gott arbete och blev för reformvännerna i en del hänseenden en framgång, men totalintrycket blev dock för många en

viss besvikelse. Optimismen efterträddes av resignation, och vid den följande lantdagen (1867), gjorde sig den utpräglad liberala meningsriktningen mindre gällande än förut. Man hade bland reformivrarna överskattat situationens möjligheter och de ryska regeringskretsarnas frisinne. Det står numera klart — vad allmänheten i Finland då icke visste — att de finländska statsmännen redan 1864 fingo energiskt kämpa för bibehållandet av de uppnådda positionerna.

Emellertid hade man vunnit, att ständerna hädanefter sammankallades med regelbundna mellanrum, och att ett konstitutionellt statsliv sålunda kunde utbilda sig inom de gamla svenska grundlagarnas rāmärken. Det försiggick rentav en vidare utveckling av statsskicket, i det att lantdagens organisation och verksamhetsformer 1869 preciserades i en såsom grundlag gällande lantdagsordning. Förslaget till denna hade utarbetats av en dåmera i Sverige bosatt man, den kände rätthistorikern och statsrättslärde Johan Jacob Nordström — ett bevis bland många på de intima förbindelser som alltjämt rådde mellan Finland och det gamla moderlandet.

En följd av det konstitutionella genombrottet var, att en partiuppdelning efter hand försiggick i Finlands politiska liv. I mycket blev under de följande årtiondena motsättningen i språk- och nationalitetsfrågan partidelare. Den finsksinnade partiriktning, som framför allt efter grundandet av tidningen *Uusi Suometar* (1869) fick ett bestämt program och ett stort anhang, särskilt i präste- och bondestånden, och som bland sina ledare räknade män sådana som G. Z. Forsman (senare adlad Yrjö-Koskinen) och Agaton Meurman, byggde sin

teoretiska åskådning på den finskhetsförkunnelse, som Johan Vilhelm Snellman redan på 1840-talet hade framfört. På grundvalen av en begreppsspekulation, som återgick på Hegels filosofi, lärde Snellman, att den gemenskap som nationaliteten innebär förutsätter språklig enhet såsom uttryck och medel. Slutsatsen var, att det svenska språket, som då var landets enda bildningsspråk och allena rådande i förvaltningen, resolut borde kastas överbord såsom en för landets nationella kultur onyttig och skadlig relik från det svenska väldets tid för att bereda rum för finskan. Svenskan finge på sin höjd kvarstå som ett lokalt språk i de områden, där den svenska kustallmogen var bosatt. Det bör dock rättvisligen erkännas, att Snellman ingalunda ville bryta kontakten med Sverige och svenskt kulturliv. Han förutsatte att *kunskapen* i svenska under alla förhållanden skulle fortleva i Finland. De radikalare bland hans efterföljare skulle emellertid ej sällan visa avoghet mot svenska språket som sådant. Det räckte dock länge innan finskan var allmänt antagen som bildningsspråk i de finsksinnades egen krets.

Under den första tiden efter det konstitutionella genombrottet fanns det icke någon klart svensksinnad partiriktning såsom motvikt till de "fennomanska" strävandena. Den tongivande politiska meningsriktningen var det liberala s. k. Dagbladspartiet, d. v. s. de kretsar som hade sitt främsta språkrör i Helsingfors Dagblad och som bland sina ledare räknade män sådana som Ernst Linder d. ä., Robert Lagerborg, August Schau-man och — särskilt i ett något senare skede — Leo Mechelin. Man visade inom denna riktning en benägen-

het att betrakta språkfrågan som en sekundär angelägenhet. Genom att framskjuta språkfrågan som det högsta föremålet för fosterländsk verksamhet avleddes, ansåg man här, medborgarnas intresse från det politiska livets verkliga uppgifter, från strävandena till konstitutionell och social nydaning.

Emellertid blev på 1870-talet en medvetet svensksinnad riktning skönjbar, och denna utkristalliserade sig under 1880-talet till ett svenskt parti. I viss utsträckning byggde detta sin åskådning på den finlandssvenska nationalitetstanken, sådan denna redan i slutet av 1850-talet uttalats av Axel Olof Freudenthal: de svensktalande finländarna med den svenska kustallmogen som kärna bildade en av språkgemenskapen betingad nationell enhet, en finlandssvensk nationalitet, vars egenart det gällde att bevara. Det fanns dock många sådana inom det svenska partiet, som icke direkt ville erkänna någon nationalitetsskillnad mellan svenskt och finskt i Finland, utan mera grundade sitt ställningstagande på en känsla för det svenska språkets och därmed även den svenska kultur- och rättstraditionens betydelse för Finlands kvarhållande i den skandinaviska kulturkretsen. Finlands alla invånare utgjorde en nationell enhet, men inom denna hade den svensktalande befolkningen och enkannerligen den svenskspråkiga bildade klassen sig förelagda en kulturell mission. En uppmärksamrad företrädare för denna tankegång var Carl Gustaf Estlander, en av de mest framträdande gestalterna i 1800-talets finländska kulturliv. Det kan sägas, att det var denna såsom "aristokratisk" betecknade åskådning, som mer än den Freudenthalska "demokratiska" nationa-

litetsläran tryckte sin prägel på den svenska partiriktningen under årtiondena före det demokratiska genombrottet i början av 1900-talet.

Sedan "Dagbladspartiet" under 1880-talet upphört att existera som en särskild, avgränsbar riktning och dess anhängare mestadels övergått till det svenska partiet, fick den politiska motsättningen alltmer utpräglat karaktären av en dragkamp mellan de två språkpartierna. Detta hindrade ej att en i många avseenden löftesrik samhällsutveckling samtidigt ägde rum, och att det konstitutionella livet, i stöd av de nedärvda svenska grundlagarna, tämligen regelrätt och till synes tryggt fortlöpte i de av 1869 års lantdagsordning skapade formerna. Lantdagens ställning förstärktes rentav, bl. a. genom att ständerna numera sammankallades oftare än vad lantdagsordningen direkt krävde, nämligen vart tredje år i stället för tidigare vart femte år.

Medan Finland hade en tid av fredlig konstitutionell utveckling, gingo de ryska maktägarna våldsamt fram i andra till det ryska riket hörande gränsområden. I Polen och Litauen blev russificeringen särskilt brutalt genomförd. Även "Östersjöprovinserna", Estland, Livland och Kurland, gingo gradvis miste om de politiska privilegier de tidigare ägt och blevo offer för förryskningspolitiken. Den ryska regeringen stöddes härvid av en aggressiv nationalistisk och "panslavistisk" opinion. Denna vände sig efter hand även mot Finland. Man misstänkliggjorde Finlands lojalitet och förnekade att Finland utgjorde någon särskild stat inom det ryska riket med rätt till självstyrelse. Alexander I:s förklaring vid Borgå lantdag hade varit en akt av kejsarlig

nåd, som icke kunde binda hans efterträdare. Det uppstod överhuvud under 1880—90-talen en livlig diskussion om Finlands statsrättsliga ställning, som ej blott fördes i den ryska och den finländska tidningspressen, utan även i skrifter av vetenskaplig natur. Finlands rättslärd och historiker sågo självfallet i utredandet av denna fråga en viktig nationell uppgift. Det var bland de rättslärd främst Leo Mechelin och Robert Hermanson, bland historikerna särskilt J. R. Danielson (sedermera Danielson-Kalmari), som kastade sig in i denna diskussion och med stor vederhäftighet och grundlighet utredde problemen.

På rysk sida övergick man småningom från diskussion till handling. År 1890 tillsattes tre kommittéer med uppgift att förbereda det finländska mynt-, tull- och postväsendets uppgående i motsvarande ryska inrättningar — Finland hade nämligen ett eget, självständigt myntväsen, likaså tull- och postväsen. Ännu samma år utfärdades det s. k. postmanifestet, som ställde det finländska postverket under rysk ledning, en tydlig kränkning av Finlands grundlagsenliga rätt. Reaktionen i landet tog sig bl. a. uttryck i att Leo Mechelin, den man som mer än andra bar upp traditionerna från 1860-talets konstitutionella genombrott, lämnade sin post i senaten. I fråga om mynt- och tullväsendet ledde för-ryskningsplanerna icke till resultat, emedan praktiska och tekniska omständigheter här lade hinder i vägen. Överhuvudtaget visade angreppsaktionen under den följande tiden tecken på att åter avstanna. Tronskiftet 1894, då Alexander III efterträddes av Nikolai II, syntes icke innebära någon fara, synnerligast som den nye

monarken avgav en regentförsäkran till Finlands folk, där han i likhet med sina företrädare utfäste sig att bevara landets författning okränk.

Emellertid skulle det några år senare visa sig, att den nye monarken långt mer än Alexander III hade kommit under de nationalistiska ryska kretsarnas inflytande. Det var 1899, som den första perioden av konsekvent undertryckspolitik gentemot Finland inleddes, närmast på tillskyndan av den energiske och hänsynslöse representant för russificeringssträvandena som den ryska regeringen funnit i generalguvernören Bobrikoff. Det är icke möjligt att här gå närmare in på dessa de första "ofärdsårens" händelserika politiska och konstitutionella historia; blott några antydningar om de ryska metoderna kunna göras. I det s. k. *februarimanifestet* av 1899 anvisades en särskild ordning för stiftande av sådana lagar, avsedda att gälla i Finland, som ansågos beröra "allmänna riksintressen". Denna lagstiftning skulle ske genom ryska myndigheter och Finlands lantdag skulle endast rådfrågas. Man ville med andra ord på en helt och hållet rättsvidrig väg införa *rysk lagstiftning* i Finland. En massadress till kejsaren, undertecknad av mer än en halv million medborgare, hade lika liten effekt som en hänvändning från ett stort antal vetenskapsmän och kulturpersonligheter i olika europeiska länder. Genom "rikslagstiftning" utfärdades 1901 en ny värnpliktslag för Finland, som innebar att landets egna trupper helt skulle uppgå i den ryska armén. Men då de värnpliktiga massvis uteblevo från uppåden, kunde lagen icke genomföras. I stället upplöstes samma år Finlands inhemska militär. Av andra undertryckningsåtgärder må

nämnas, att ryska språket infördes i de högre ämbetsverken, och att tjänstemännens rättsliga ställning ändrades på ett sätt, som gjorde dem beroende av regeringens godtycke. Den s. k. diktaturförordningen av 1903 möjliggjorde en serie nya våldsåtgärder i form av deportationer, landsförvisningar, avsättningar m. m. Då posterna i senaten besattes med personer, som i långt driven eftergiftspolitik sågo enda möjligheten att undgå ett totalt utplånande av Finlands självstyrelse, måste det *passiva motstånd*, som etablerades av vidsträckta medborgarkretsar, försiggå utan stöd av landets inhemska regering. Vid sidan av det passiva motståndet gjorde sig efter hand aktivistiska motståndsrörelser gällande; man ville här sätta hårt mot hårt och tog kontakt med den underjordiska oppositionen i Ryssland. Politiska attentat förekommo numera även i Finland; det mest bekanta av dessa — då generalguvernör Bobrikoff nedsköts av Eugen Schauman — var emellertid en ensam mans verk.

Medan på finskt håll en splittring gjorde sig gällande mellan konstitutionellt sinnade och sådana, som gillade senatens eftergiftspolitik, förfäktade den svenska partiriktningen energiskt och genomgående laglighetsståndpunkten; det svenska elementet i Finland kom därför att på nationalistiskt ryskt håll betraktas med särskild misstro.

I förryskningsarbetet inträdde efter några år en oväntad paus. 1905 års ryska revolutionsrörelse återverkade omedelbart även på Finland, där en effektiv generalstrejk utbröt. Nikolai II såg sig tvungen att utfärda "novembermanifestet", som återställde den lagliga ordningen. "Undfallenhetssenaten" avgick och den in-

hemska styrelsen rekryterades av företrädare för den konstitutionella riktningen. Bland dem intog den gamle liberalen och rättskämpen Mechelin en ledande ställning. En ny konstitutionell era tycktes förestå, och man begynte redan betrakta "Bobrikofftiden" som en övergående episod.

I novembermanifestet hade en serie författningsreformer utlovats, och den främsta bland dessa gällde en ny lantdagsordning, som skulle bygga — detta var det nya och anmärkningsvärda — på grundsatsen om *allmän och lika rösträtt*. Och icke nog härmed, den radikala opinion, som krävde *enkammarssystem*, lyckades även driva sin vilja igenom. Det märkliga inträffade således, att Finlands gamla ständerförsamling i ett slag ersattes med en enkammarlantdag, vald med allmän rösträtt (en rösträtt som även tillerkändes kvinnorna). Genom dessa långt gående eftergifter för krav, som dåförtiden syntes starkt radikala, hoppades man på moderat borgerligt håll få till stånd en konsolidering av det i gungning bragta samhället och ett alla sociala klasser omfattande samförstånd vid försvaret av landets politiska existens.

I och med den stora reformen år 1906 erhöll Finlands folkrepresentation sålunda en alltigenom demokratisk sammansättning. Detta belyses bäst av ett par siffror: valmanskåren ökades från 125000 personer till 1 125000. Huru betydelsefull denna demokratisering av lantdagen än var, medförde den dock icke, att statsskicket som helhet betraktat blev demokratiskt. Maktfördelningen mellan monark och folkrepresentation bestämdes alltjämt av den från Gustav III:s tid ärvda regeringsformen. Kejsaren-storfursten intog alltjämt en stark, ja över-

mäktig ställning i statslivet, och denna ställning var han icke sinnad att överge.

Den allmänna rösträttens införande gav i Finland — liksom i andra länder i motsvarande fall — en kraftig och avgörande påstöt åt strävandena att utbilda *partiväsendet* i sådan riktning, att partierna från att ha varit huvudsakligen lantdagspartier blevo hela landet omfattande organisationer. En viss utveckling av partiväsendet hade för övrigt skett redan något tidigare. En splittning inom den finsksinnade riktningen hade i mitten av 1890-talet lett till att de element, som funnit det dittillsvarande finska partiet alltför konservativt, hade sammanslutit sig till det "ungfinska" partiet. Icke långt senare nådde den moderna arbetarrörelsen Finland, och 1899 bildades ett arbetarparti, som fyra år senare antog benämningen "socialdemokratiska partiet". Efter representationsreformen framträdde inom den finska bondebefolkningen, särskilt småbrukarbefolkningen, en politisk rörelse som ledde till bildandet av en ny partisammanslutning, "lantmannaförbundet" (eller "agrarförbundet"). Från en anspråkslös början skulle detta parti på relativt kort tid växa till det största på borgerligt håll.

Möjligheterna för det svenska partiet att under de helt förändrade förhållandena bevara åtminstone något politiskt inflytande sammanhänge med frågan, i vilken mån den finlandssvenska befolkningens stora massa — dittills betecknad som en outnyttjad reserv — skulle kunna aktiveras. Den gamla svenska partisammanslutningens ombildning år 1906 till "Svenska folkpartiet" avsåg därför att skapa — såsom en av partiets främsta

män, Axel Lille, uttryckte saken — ”ett verkligt folkligt, ett demokratiskt parti, med syfte att verka även för de djupa svenska folklagrens intellektuella, ekonomiska och sociala höjande”. I partiets program krävdes ett ”utjämnande av klyftan mellan den svenska bildade klassen och den svenska befolkningens djupa lager”. Det var naturligt att Freudenthals ”demokratiska” nationalitetstanke härvid kom att träda i förgrunden. Den tog sig praktiskt uttryck i den finlandssvenska kulturella samlingsrörelsens intensifierande, delvis i nära anknytning till partiet. Tillkomsten av nya sammanslutningar och kulturinstitutioner, som vände sig enbart till den svenska befolkningen, är ett utmärkande drag i denna samlingsrörelse.

Under alla förhållanden var det emellertid slut med den maktställning de svensksinnade tidigare intagit i landets politiska liv. Under ständerlantdagarnas tid hade de behärskat två av de fyra kamrarna, adeln och borgarståndet; vid de första valen till enkammarlantdagen fick svenska folkpartiet endast 24 platser av 200. Däremot invalde den förut orepresenterade socialdemokratiska arbetarrörelsen — som dock även den i någon mån inneslöt svenska element — ej mindre än 80 lantdagsmän. Nio år senare skulle socialdemokraterna t. o. m. få absolut majoritet i representationen.

Under ett par år fortlöpte det finländska statslivet någorlunda regelbundet i de banor 1906 års reform anvisat. Utan friktioner gick det dock ej, i det att partimotsättningarna i enkammarlantdagen voro mycket starka och partiernas självdisciplin föga utbildad. Skaparen av den nya demokratiska folkrepresentationen,

Leo Mechelin, tvangs att lämna sin post som den inhemska regeringens chef — till stor del som följd av ett misstroendevotum av den förenade höger- och vänsteroppositionen — och i spetsen för en ny senat trädde 1908 en annan av denna tids förgrundsgestalter i finländsk politik, Edvard Hjelt. I Ryssland försiggick samtidigt en förnyad utveckling i riktning mot reaktion och nationalism. Ministerpresident blev Peter Stolypin, som bröt den ryska folkrepresentationens, "dumans", motstånd genom att utfärda en ny valordning, där de regeringstroga samhällsskikten gävos ett dominerande inflytande. Nu följde slag i slag ett antal nya angrepp på Finlands självstyrelse. I en förordning av 1908 bestämdes att alla finländska regeringsärenden, avsedda att föreläggas kejsaren, först borde sändas till det ryska ministerrådet, som hade att avgöra vilka av dem som berörde ryska riksintressen och därför krävde ytterligare beredning av ryska myndigheter. Den praktiska följden härav blev, att en otrolig mängd frågor förklarades beröra riksintresset. De finländska ärendena försvunno i det ryska regeringsmaskineriets gap, och en stark förvirring åstadkoms.

Överhuvud uppstod från och med 1908 en serie konflikter mellan finländska och ryska myndigheter, som gjorde den inhemska styrelsens ställning ytterst svår. Därtill kom, att man från rysk sida begynte tillämpa metoden med upprepade lantdagsupplösningar på ett sätt som snart omöjliggjorde varje regelbundet arbete i folkrepresentationen, utan att direkt innebära författningsbrott. "Stolypin ville", säger Bernhard Estlander i sin skildring av detta tidsskedes historia, "alltjämt gälla för

konstitutionell och han tröttnade icke på vår gränsmarksparlamentarism. Han ändrade icke vår valordning, och han skrev frikostigt ut nya val. Hade vi fått allmän rösträtt, så nog fingo vi rösta." Folket tvangs till valurnorna *vart och ett* av åren 1907—1911! År 1909 drogo sig de politiska partiernas representanter tillbaka från senaten, först de "konstitutionella", d. v. s. de svenska och ungfinska senatorerna, något senare även "gammalfinnarna", som representerat kompromisspolitiken och strävandena att genom tillmötesgående rädda åtminstone något. Stolypin hade nu helt enkelt velat besätta senatorsposterna med ryssar. Denna plan blev tills vidare avvärjd av den finländske patriot, som beklädde posten såsom ministerstatssekreterare i Petersburg, friherre Aug. Langhoff, men i stället tillgreps ett annat, för de rådande förhållandena betecknande förfaringsätt. Man uppspårade ett antal sådana personer — framför allt militärer — som voro finländska medborgare men genom långvarig vistelse i Ryssland blivit mer eller mindre förryskade, och placerade dem på senatstaburetterna.

Detta betydde ett öppnande av dammluckan; en ström av ryska övergrepp forsade under den följande tiden in. Ett första steg var att lagtrogna guvernörer i länen avskedades. Därefter dök frågan om "rikslagstiftning" ånyo upp. Denna gång sköt man på ryskt håll duman, den ryska representationen i förgrunden. År 1910 förelades duman ett lagförslag i ämnet. Av Finlands lantdag hade man, helt grundlagsstridigt, endast inbegärt ett utlåtande, som lantdagen givetvis vägrat att avge. Fastän duman hade att motstå ett icke alldeles obe-

tydligt tryck från opinionen i utlandet — bl. a. sändes adresser från olika europeiska parlament — antogs lagen med stor majoritet. I 19 särskilda punkter uppräknades de ämnen, som från den "lokala lagstiftningen" kunde överföras till rikets. Där funnos samhällslivets viktigaste områden företrädta. Följderna visade sig, när ett år senare den s. k. likställighetslagen genomdrevs i dylik ordning. Denna lag likställde i Finland bosatta ryssar med finländska medborgare i fråga om allmänna rättigheter, även rätt att bekläda ämbeten. Tillämpningen gav anledning till ändlösa konflikter och trakasserier. Svårast drabbades de ämbetsmän, som vägrade tillämpa lagen under hänvisning till dess alltigenom rättsvidriga karaktär. En av dem var dåvarande häradshövdingen P. E. Svinhufvud, vars vägran att rätta sig efter likställighetslagen renderade honom förvisning till Sibirien. Sin kulmen nådde konflikten, när praktiskt taget samtliga ledamöter av Viborgs hovrätt släpades inför en rysk underdomstol i Petersburg, varefter 23 hovrättsråd, assessorer och andra hovrättstjänstemän dömdes till fängelse och avsattes från sina tjänster. Straffet avtjänades i ett ryskt fängelse. Med stöd av likställighetslagen utnämndes fr. o. m. 1913 även rena ryssar till senatorer. Under dylika förhållanden var det icke förvånande, att även prokuratorsämbetet — vars innehavare hade att vaka över lagarnas efterlevnad! — besattes med en ryss.

Världskrigets utbrott medförde att det ryska greppet över Finland ytterligare skärptes. Bl. a. offentliggjordes nu ett program för en framtida russificeringspolitik, vars förverkligande realiteter hade inneburit Finlands

förvandling till en rysk provins. Emellertid insåg man i Finland, att världskriget även innebar en chans till räddning för landet. Mot denna bakgrund bör man se *jägarrörelsen*, strävandena att genom militärutbildning av finländare i Tyskland skapa kärnan i en inhemsk armé, som under gynnsamma konjunkturer kunde bli den avgörande faktorn i fråga om landets politiska framtid.

Den ryska marsrevolutionen 1917 tycktes emellertid — liksom tidigare, i mindre skala, 1905 års revolutionsrörelse — skapa oväntade betingelser för en politisk och konstitutionell nydaning i Finland. Den provisoriska ryska regeringen, rekryterad bland kretsar som under den föregående tiden tagit Finlands parti, utfärdade "marsmanifestet", där löften gävos om den lagliga ordningens återställande och författningsreformer. Efter segslitna underhandlingar, som visade ledsamma inbördes motsättningar mellan de finländska politikerna, bildades under socialdemokratisk ledning en ny senat, en "stor koalition" med företrädare för samtliga partier.

De stora svårigheter som yppade sig, när det gällde att få till stånd drägliga relationer mellan partierna inbördes och mellan lantdagsmajoriteten och den nya ryska regeringen, resulterade efter hand i ett av stark förvirring präglat läge, och den tilltagande anarkien i Ryssland bidrog i sin mån till att göra framtidsperspektivet ovisst. Sedan lantdagen under sommaren upplösts, och nyvalen gett vid handen att socialdemokraterna förlorat sin tidigare majoritetsställning, tillspetsades situationen än mer, i det att vänsterns radikala element nu gled in på revolutionära vägar. Bolsjevikrevolutionen i Ryssland

i början av november, gav denna utveckling ett alltmer accelererat tempo. I avsaknad av nästan alla yttre maktmedel stod den nya senat som bildades under Svinhufvuds ledning — "självständighetssenaten" som dess benämning blivit i Finlands historia — inför en hart när olöslig uppgift.

Det var under dylika svårbemästrade yttre förhållanden som Finland inträdde i de självständiga staternas led. Redan den 15 november hade lantdagen förklarat sig som provisorisk innehavare av "högsta statsmakten", d. v. s. den makt som kejsaren-storfursten tidigare utövat, och den 6 december gavs den formella självständighetsförklaringen. Den faktiska självständigheten krävde dock ännu ett frihetskrig.